

DEEL 1.

**DE SOCIOLOGISCHE THEORIE EN (SOCIALE)
(ON)GELIJKHEID**

SOCIOLOGIE EN SOCIALE ONGELIJKHEID.

EEN OVERZICHT.

F. Lammertyn en J. Verhoeven

In deze bijdrage wordt op de eerste plaats een korte schets gegeven van het begrip sociale ongelijkheid in de sociologie. Vervolgens wordt er beschreven hoe in de sociologie vanuit verschillende theoretische invalshoeken (het functionalisme, de conflictbenadering en de nihiltheorie) een antwoord wordt gegeven op de volgende problemen: 1) de vraag naar de 'feitelijkheid' of de 'sociale realiteiten' betreffende sociale ongelijkheid. In welke mate en in welke opzichten bestaat er sociale ongelijkheid tussen de mensen en hoe kan deze worden verklaard? 2) de vraag naar de 'sociale idealen' betreffende sociale (on)gelijkheid. Dit is de vraag naar de rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid van sociale (on)gelijkheid. Welke verdelingen zijn in de ogen van de bevolking (on)rechtvaardig? 3) de vraag naar de realiseerbaarheid van (meer) sociale gelijkheid. In hoeverre is het mogelijk sociale ongelijkheid op te heffen, te verminderen; of: kan de verdeling van schaarse goederen op een meer rechtvaardige wijze geregeld worden dan nu het geval is?

1. INLEIDING

Hoeveel verdienen mensen, 'verdienen' zij dat en - zo nee - wat kan hieraan worden veranderd? Wie krijgt wat, wie behoort wat te krijgen en kan de kloof tussen 'wie wat krijgt' en 'wie wat behoort te krijgen' worden gedicht? Met deze drie vragen, hier geformuleerd naar aanleiding van het 'verdienen' of het inkomen (wat maar één van de vele mogelijke verdelingsdimensies en dus mogelijke uitingen van sociale ongelijkheid is) zijn de drie onderling verweven probleemstellingen verwoord die in het sociologisch onderzoek naar sociale ongelijkheid terug te vinden zijn. Wat explicieter geformuleerd betreffen deze:

- de vraag naar de 'feitelijkheid' of de 'sociale realiteiten' betreffende sociale ongelijkheid. In welke mate en in welke opzichten bestaat er sociale ongelijkheid tussen de mensen en hoe kan deze worden verklaard?
- de vraag naar de 'sociale idealen' betreffende sociale (on)gelijkheid. Dit is de vraag naar de rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid van sociale (on)gelijkheid. Welke verdelingen zijn in de ogen van de bevolking (on)rechtvaardig?
- de vraag naar de realiseerbaarheid van (meer) sociale gelijkheid. In hoeverre is het mogelijk sociale ongelijkheid op te heffen, te verminderen; of: kan de verdeling van schaarse goederen op een meer rechtvaardige wijze geregeld worden dan nu het geval is?

Het is de bedoeling van deze bijdrage na te gaan wat sociologen over deze drie probleemstellingen te vertellen hebben. Dit verhaal wordt voorafgegaan door een verkenning van het begrip sociale ongelijkheid.

2. WAT IS SOCIALE ONGELIJKHEID?

Een klassiek vertrekpunt om te verduidelijken waar het bij sociale ongelijkheid om gaat is te vinden in een essay van R. Dahrendorf *On the social origin of inequality among men* (1968). In navolging van J.J. Rousseau maakt hij een onderscheid tussen natuurlijke en sociale verschillen en stelt hij verder dat we een onderscheid moeten maken tussen ongelijkheden die een zekere vorm van evaluatieve rangorde impliceren en deze types van ongelijkheid waar dit niet het geval is. Het is maar al te duidelijk dat mensen van elkaar verschillen in termen van natuurlijke eigenschappen en natuurlijke capaciteiten. Bepaalde mensen zijn groot, anderen zijn klein; sommigen hebben donker haar, anderen blond.

Deze verschillen zijn te zien als natuurlijke soortverschillen. Er zijn evenwel ook natuurlijke rangverschillen. Bepaalde individuen kunnen sneller lopen dan andere, sommigen kunnen beter en verder zien dan andere enz. De kleur van iemands ogen is een kwestie van natuurlijke soortverschillen, de capaciteit om verder te zien dan anderen is een kwestie van natuurlijke rangverschillen. Hetzelfde onderscheid tussen soort- en rangverschillen is ook te maken in sociale termen. Vooreerst bestaan er sociale verschillen qua sociale rollen die mensen vervullen zonder dat daar een evaluatief onderscheid in geïmpliceerd ligt. Dit soort sociale verschillen noemt R. Dahrendorf sociale differentiatie. Het is equivalent met de idee van rolspecificatie. Het gaat om onderscheidingen die de vorm aannemen van neutrale, dit wil zeggen niet-evaluatieve specificaties van de verantwoordelijkheden en rechten die verbonden zijn met een bepaalde sociale positie (bijvoorbeeld vader) of van de kenmerken en kwaliteiten die toegewezen zijn aan een bepaald sociaal type (bijvoorbeeld vrouw, man ...). In alle maatschappijen zijn er verschillende taken en verantwoordelijkheden die worden toebedeeld aan de verschillende sociale posities zonder dat deze differentiatie noodzakelijkerwijze een sociale stratificatie impliceert. Sociale stratificatie, en dat is dan het vierde begrip dat Dahrendorf introduceert, is sociale differentiatie plus evaluatie in termen van reputatie, status of rijkdom. Met andere woorden, sociale stratificatie impliceert de rangordening van sociale posities in termen van één of ander set van hiërarchieën verbonden met reputatie en rijkdom.

Wanneer sociologen het hebben over sociale ongelijkheid dan hebben zij het, aldus R. Dahrendorf, over de laatstgenoemde vorm van onderscheid, namelijk de stratificatie van sociale posities in termen van rang. Sociologen ontkennen dat er een relatie is, anders dan een toevallige, tussen natuurlijke en sociale ongelijkheid. Belangrijker nog, zij zijn niet speciaal geïnteresseerd in de eventualiteit van een dergelijke relatie. Zij richten zich op de aard van sociale ongelijkheid, los van een of andere correlatie met of oorsprong in de natuur. Uiteraard zijn zij geïnteresseerd in de mogelijkheid dat natuurlijke soort- of rangverschillen alsook sociale soortverschillen dermate maatschappelijk gewaardeerd kunnen worden dat zij aanleiding zijn tot het anders behandelen en waarderen van groepen en leden van die groepen. "Zodra deze verschillen worden 'geverticaliseerd', hiërarchisch worden gewaardeerd, waargenomen, ervaren en gedefinieerd ... bieden zij evenzovele aanknopingspunten en criteria, op grond waarvan sociale relaties en levenskansen gesloten kunnen worden" (Bader, Benschop, 1988 : 53). Uiteraard zijn sociologen eveneens geïnteresseerd in het feit dat er in een maatschappij telkens weer pogingen worden ondernomen om sociale ongelijkheden te rechtvaardigen en te verklaren door te verwijzen

naar natuurlijke ongelijkheden, door te stellen dat sociale ongelijkheid in wezen te wijten is aan natuurlijke ongelijkheden tussen individuen. Met name het biologisch determinisme bijvoorbeeld, zoals we dat terugvinden bij bepaalde socio-biologen, verdedigt het standpunt dat tal van menselijke eigenschappen, via een evolutie van miljoenen jaren, genetisch bepaald zijn. Gelijkheid wordt door hen gezien als een mythe. Zij schrikken er niet voor terug om sociale ongelijkheid, zij het in de vorm van statusongelijkheid, bezits- of machtsongelijkheid als een natuurlijke of aangeboren eigenschap te zien (Rose e.a., 1984 : 23-24). Voor een indringende kritiek op het biologisch determinisme leze men *Not in our genes* (Rose e.a., 1984) en *Sociobiology examined* (Montagu, 1980).

Samenvattend, sociologen zijn geïnteresseerd in de wijze waarop ongelijkheden oprijzen uit het sociale proces en de sociale instituties van een bepaald sociaal systeem. Hun onderzoek richt zich op de ongelijke toedeling van goederen aan, op de ongelijke behandeling en waardering van groepen en leden van die groepen op basis van 'door sociale waarderingsverschillen tot stand gekomen oordelen' (Schuyt, 1991 : 38). Met die laatste uitdrukking wordt meteen aangegeven dat sociale ongelijkheid een tijd-ruimtelijk relatief fenomeen is.

Sociale ongelijkheid zoals daarnet omschreven kan zich manifesteren op tal van domeinen. Een veel gehanteerd onderscheid berust op de gebieden waarop dit fenomeen voorkomt. Zo is er sprake van sociale ongelijkheid op economisch terrein (eigendom, inkomen, vermogen), op politiek terrein (macht, medezeggenschap) en op sociaal-cultureel terrein (kennis, ontwikkeling, aanzien). Ook naar niveau is er een onderscheid te maken. Sociale ongelijkheid kan zich manifesteren in kleine groepen, in organisaties, in maatschappijen tussen regio's (regionale ongelijkheid) en tussen maatschappijen. Dergelijke onderscheidingen zijn van belang voor het nu volgende punt, en ook voor de andere delen van deze bijdrage, in die zin dat bepaalde theorieën domein- en niveauspecifiek zijn.

3. HOE KAN SOCIALE ONGELIJKHEID WORDEN VERKLAARD ?

Waarom bestaat er zoiets als sociale ongelijkheid ? Hoe kan de 'feitelijkheid' van de sociale ongelijkheid worden verklaard ? In antwoord op deze vragen zijn er veel sociologische theorieën in omloop. Ze allemaal behandelen kan niet.

Slechts drie ervan worden hier vermeld en noodgedwongen beperken we de schets tot enkele vertegenwoordigers van deze benaderingen: het functionalisme, de conflictsociologie, de ruilsociologie. Het zijn trouwens deze theorieën die we in het derde deel van deze bijdrage zullen hanteren om de vraag over de oordelen betreffende sociale ongelijkheid te behandelen. Wij willen de lezer er op wijzen dat er naast deze benaderingen verschillende andere voorhanden zijn die interessante alternatieven geven voor de hier geboden verklaringen. Wij vermelden enkel de fenomenologie (zie Schutz, 1957 (1972)), het symbolisch interactionisme (zie Stone, 1970; Shibutani, Kwan, 1965; Becker, 1952 (1970); Lindesmith e.a., 1949 (1977); Karp e.a., 1977), de statusattributie- en legitimatietheorieën (zie Strycker, Gottlieb, 1981; Della Fave, 1980; Stolte, 1983; Shepelak, 1987) en de poging van M. Milner (1987) om al deze theorieën te integreren.

3.1. Functionalistische benaderingen

Functionalisten vertrekken van de overtuiging dat sociale ongelijkheid in gelijk welke samenleving een functionele noodzakelijkheid is. De invloed van T. Parsons op dit verklaringmodel is groot geweest. Parsons (1940 (1954)) lanceerde deze idee, enkele jaren later overgenomen en bewerkt door K. Davis en W.E. Moore (1945) (voor kritiek hierop Hartmann, 1967 : 346-47).

Waarom is sociale ongelijkheid - en voor Davis en Moore betekent dit sociale stratificatie - in gelijk welke samenleving aanwezig? Zij stellen dat dit het resultaat is van de noodzaak van elke een maatschappij om aan al haar leden een positie te geven en hen moet motiveren om die positie in te nemen. De samenleving zal de mensen belonen die zich in deze posities gedragen zoals van hen wordt verwacht. Aan alle posities zijn niet dezelfde beloningen verbonden omdat zij niet over dezelfde rechten beschikken. Als deze rechten voor alle posities niet dezelfde zijn dan vloeit normaal daaruit sociale ongelijkheid voort. Bekwamere mensen zullen immers pogen om posities in te nemen waaraan meer rechten - en dus meer beloningen - zijn verbonden. Sociale ongelijkheid wordt dus bepaald door 1) de functionele belangrijkheid van een bepaalde positie voor de samenleving en 2) het aantal personen dat beschikbaar en geschikt is, zowel wat begaafdheid als wat vorming betreft, om een bepaalde positie in te nemen. De functionele belangrijkheid van een positie vormt in de opvatting van K. Davis en W. Moore wel een noodzakelijke voorwaarde voor sociale stratificatie, maar nog geen voldoende. De beschikbaarheid van de geschikte personen om deze posities in te nemen, zou de voldoende voorwaarde zijn voor de verklaring van sociale stratificatie.

Dit model werd door T. Parsons (1953 (1961); 1970) later aangepast aan de ontwikkelingen van zijn systeemmodel. Hij plaatste het in zijn algemeen 'interchange paradigm'. De kern van zijn boodschap is de volgende: sociale ongelijkheid is een fenomeen dat altijd aanwezig is in een samenleving waarin gelijkheid het basisbeginsel is; sociologen moeten zich op de eerste plaats afvragen waarom sociale ongelijkheid tot op een zeker niveau wordt aanvaard; de verklaring hiervan moet gezocht worden in de mechanismen die het behoud van de samenleving bevorderen.

Parsons stelt dat de moderne, pluralistische maatschappij op de eerste plaats gekenmerkt is door sociale gelijkheid. Sociale ongelijkheid is zeker niet afwezig, maar de maatschappij zal pogen deze ongelijkheden op een aanvaardbaar niveau te brengen zodat ze kan functioneren. Sociale ongelijkheid kan niet eenvoudigweg tot een dichotomie worden herleid zoals bij K. Marx (Parsons, 1970: 24). Parsons geeft daarom aan 'klassestatus' en 'sociale klasse' een specifieke betekenis. Klassestatus is de positie van een actor of een groep op een hiërarchisch gedifferentieerde schaal in de maatschappij. En sociale klasse is het aggregaat van deze individuele en/of collectieve eenheden die volgens hun eigen opvatting of die van anderen een positie bezetten die als ongeveer gelijk wordt gezien. De belangrijkste criteria die hier worden aangewend zijn de familiale en de beroepspositie.

Het probleem waarmee Parsons kampt is het volgende: vermits het zo is dat gelijkheid - denk hier aan de grondwet die de gelijkheid van de burgers onderstreept - de basiswaarde van de maatschappij is, hoe is dan mogelijk dat de maatschappij spijs de bestaande sociale ongelijkheid toch overleeft? Het antwoord op deze vraag zoekt hij in de legitimaties die het economische, het politieke, het patroonsbehoudssysteem en de sociale gemeenschap geven voor deze sociale ongelijkheid. Sociale ongelijkheid komt in al deze subsystemen voor en in de mate dat zij dus de gelijkheid van de maatschappij kunnen bedreigen, moeten zij worden gelegitimeerd. Dit is het geval op de eerste plaats voor het **economische systeem**. Kansengelijkheid in dit systeem betekent dat alle mensen gelijke toegang hebben tot de produktiefactoren en/of de verbruiksgoederen. In deze context kan men denken aan een zuivere competitieve marktstructuur. Deze is slechts aanvaardbaar in de mate dat zij niet enkel bijdraagt tot het welzijn van enkelen, maar tot een meer algemeen verspreid algemeen welzijn. Ongelijkheid in het economische systeem wordt gelegitimeerd vanuit economische efficiëntie. In het **politieke systeem** wordt deze gelijkheid uitgedrukt in de democratische rechten, bijvoorbeeld vrijheid van vereniging, vrijheid van com-

municatie en dergelijke. Mensen moeten op een gelijke wijze kunnen participeren aan de collectieve doelformulering van de maatschappij. Om de betekenis van het politiek systeem voor de maatschappij te beoordelen, meent Parsons, moet men rekening houden met de effectiviteit van dit systeem voor het bereiken van collectieve doelen. Deze effectiviteit wordt bevorderd door een concentratie van gezag en macht. Dit betekent dat in organisaties macht en gezag op een ongelijke wijze worden verdeeld. Deze ongelijkheid wordt dan ook gerechtvaardigd vanuit de mate dat ze bijdraagt tot een grotere effectiviteit van de collectieve realisatie van de doelen. In het patroonbehoudssysteem wordt gelijkheid uitgedrukt in de gelijke kansen van de leden van de groep om toegang te krijgen tot culturele 'goederen'. Deze kansen zijn afhankelijk van erfelijkheid, onderwijs en andere vormen van socialisatie. Nu is de overdracht van cognitieve elementen niet het enige om de gelijkheid te verzekeren. Ook de 'constitutief-symbolische' (religieuze elementen), 'expressief-symbolische' (esthetische elementen) en morele elementen spelen een rol. In een moderne samenleving wordt nochtans meer de nadruk gelegd op het cognitieve. Het educatieve systeem heeft dus een grote betekenis en het is hier dat de ongelijkheid een probleem kan geven voor de integratie van de maatschappij. Ook voor deze ongelijkheid is er een verantwoording te geven. Parsons meent dat deze kan worden gevonden in de voordelen die de samenleving haalt uit de erkenning van de culturele superioriteit van bepaalde delen van de samenleving. In het systeem van de sociale gemeenschap speelt de sociale invloed een belangrijke rol. Deze invloed wordt in de samenleving geruild met een ander goed dat voorwerp kan uitmaken van de ruil. De bedoeling van deze ruil is de spanningen in een samenleving, waar er voortdurend een zekere dreiging naar sociale ongelijkheid is, te doen verdwijnen. Sociale invloed geeft een verantwoording waarom er bepaalde vormen van ongelijkheid toch in de samenleving bestaan.

Binnen de maatschappij functioneert een ruilsysteem waarbinnen verschillende middelen worden geruild zodat er een evenwicht ontstaat. Zoals hierboven al werd aangewezen gaat het hier om de ruil van geld (economisch systeem), macht (politiek systeem), waardebetrokkenheid (patroonbehoudssysteem) en invloed (sociale gemeenschap). De invloed zorgt ervoor dat alle subsystemen op elkaar aansluiten. Omdat alle mensen niet op een gelijke wijze over deze middelen beschikken, zal er dan ook ongelijkheid zijn. Deze ongelijkheid drukt zich, ten eerste, uit in de sociale differentiatie van groepen in de maatschappij die een ongelijke bijdrage leveren aan de maatschappij als geheel. En ten tweede komt deze ongelijkheid tot uiting in individuele en collectieve onderdelen van deze groepen die verschillend gerangschikt worden naar de middelen waarover ze

beschikken, hun macht en gezag, hun culturele competentie of combinaties hiervan.

3.2. Conflictbenaderingen

Bij de conflictsociologische traditie zijn er over sociale ongelijkheid heel andere geluiden te beluisteren. Wij bespreken hier kort een drietal benaderingen/ auteurs, die elk eigen accenten leggen.

Zonder twijfel heeft K. Marx heel wat sociologen geïnspireerd bij de verklaring van sociale ongelijkheid. In zijn opvatting is sociale ongelijkheid steeds aanwezig in de maatschappij, zelfs wanneer de leden zich hiervan niet bewust zijn. Hij verklaart dit fenomeen op basis van de materiële maatschappelijke verhoudingen. Deze worden fundamenteel bepaald door de relatie die mensen hebben met de produktiemiddelen. Sociale ongelijkheid vloeit immers voort uit de ongelijke verdeling van de produktiemiddelen (privé-bezit) over de sociale klassen (arbeidsverdeling). Dit veroorzaakt een ongelijkheid van politieke macht, privileges, differentiële participatie aan onderwijs en andere culturele mogelijkheden (onder andere Della Fave, 1980 : 957-8; Taubert, 1982 en 1986; Dahrendorf, 1968; P.A. Berger in Hradil, 1987). Proletariaat en bourgeoisie hebben dus tegengestelde belangen. Deze belangenconflicten leiden tot strijd met als gevolg een overwinning van het proletariaat en dus meer gelijkheid. Ofschoon verschillende auteurs niet geloven in de noodwendigheid van de ineenstorting van het kapitalisme, heeft dit denken heel wat invloed gehad op de verklaring van de sociale ongelijkheid (zie Habermas, 1973 (1976); Hradil, 1987). Zeker het vermelden waard in deze context is E.O. Wright (1978, 1979, 1982) die onderzoek heeft verricht naar de relatie tussen de klassepositie - en dat is iets dat fundamenteel verschilt van de beroepspositie - van mensen en hun inkomen. Naderhand heeft hij (Wright, 1985) zijn theorie dermate aangepast dat ze hoe langer hoe meer de kenmerken kreeg van de Weberiaanse conflictbenadering. Zodoende vormt hij een goede illustratie voor de uitdrukking : "Inside every neo-Marxist there seems to be a Weberian struggling to get out" (Parkin, 1979 : 25). Voor een schets van de evolutie in zijn werk kan worden verwezen naar F. Kerstholt (1988).

Dahrendorf (1968 : 160) gaat met deze sociale klassenconflicttheorie niet akkoord. Hij verwierpt de idee dat sociale ongelijkheid het resultaat zou zijn van de ongelijke verdeling van privaat bezit. Zo dit het geval was, dan zou de afschaffing van privaat bezit ook de sociale ongelijkheid hebben vernietigd. De

feiten spreken dit tegen. Evenmin aanvaardt hij de these dat sociale ongelijkheid het gevolg zou zijn van arbeidsverdeling. Arbeidsverdeling wijst immers op sociale differentiatie en impliceert niet noodzakelijk sociale ongelijkheid. Het functionalisme verwerpt Dahrendorf omdat het geen verklaring geeft over het ontstaan van de sociale ongelijkheid. Het wijst enkel op de vele functies en dysfuncties voor de samenleving. Geïnspireerd door G. Schmoller (de neiging van de mens om in alles een rangorde aan te brengen), E. Durkheim (elke samenleving is een morele gemeenschap) en M. Weber (elke maatschappij heeft een gezagsstructuur) legt Dahrendorf (1968 : 166 e.v.) andere accenten om sociale ongelijkheid te verklaren. Hij is ervan overtuigd dat elke sociologische verklaring kan afgeleid worden uit drie belangrijke concepten : normen, sanctie en macht. Sociale ongelijkheid - en Dahrendorf bedoelt hier in feite sociale stratificatie - kan worden afgeleid uit de gedragsnormen waaraan sancties zijn verbonden. Vermits mensen deze normen verschillend naleven, worden zij op een verschillende manier gesanctioneerd. Hierdoor komen zij in een verschillende positie tegenover deze maatschappelijke normen en ontstaat er ongelijkheid. Mensen worden immers verschillend gerangschikt naargelang van de mate waarin zij deze normen naleven. Deze normen komen niet van gelijk wie, maar wel van de klasse die macht en gezag bezit. En volgens Dahrendorf is er geen maatschappij denkbaar zonder deze gezagsstructuur. Sociale ongelijkheid komt dus niet voort uit de natuur van de mens of de ongelijke verdeling van privaat bezit. Zij vloeit voort uit de gezagsstructuur die normen en sancties oplegt, waaraan de leden op een differentiële manier beantwoorden. Dahrendorf meent dat een maatschappij van volledig gelijken onmogelijk is, ja, slechts 'poëtische verbeelding' is. Sociale ongelijkheid heeft daarenboven voor de ontwikkeling van de samenleving enkele interessante gevolgen. Enerzijds voert zij tot meer integratie, vermits zij het resultaat is van gezagsstructuren en sancties. Anderzijds is zij de motor van maatschappelijke ontwikkeling omdat elke vorm van sociale stratificatie 'protest tegen haar principes oproept en het zaad in zich draagt van haar eigen onderdrukking' (Dahrendorf, 1968 : 177).

Een typische illustratie van een neo-Weberiaanse benadering van sociale ongelijkheid vinden we in het werk van F. Parkin (1972, 1979). Zijn visie op sociale ongelijkheid kadert hij binnen een theorie waar macht de centrale variabele is. Met instemming citeert hij (Parkin, 1972 : 20) R. Dahrendorf (1968 : 174) die stelt dat : "... the system of inequality that we call social stratification is only a secondary consequence of the social structure of power" en G. Lenski (1966 : 63) die, reagerend tegen de functionalistische analyses, poneert dat : "The distribution of reward in a society is a function of the distribution of power, not

of system need". Waarop berust die macht? Het antwoord op deze vraag brengt F. Parkin bij de arbeidsmarkt en daar aanwezige omstandigheden en voorwaarden. Op die markt speelt de wet van vraag en aanbod. Hoe groter de vaardigheid en kennis vereist voor een bepaald beroep, des te schaarser deze zijn en hoe hoger de beloningen. Voor de sociologische analyse van de oorzaken van sociale ongelijkheid begint het werk van F. Parkin pas echt interessant te worden wanneer hij stelt dat deze schaarste een artificiële schaarste is; dat zij het in leven wordt geroepen en/of in stand gehouden door bekleeders van hoog beloonde posities en dit door middel van allerhande strategieën, strategieën die dan tegenzetten uitlokken van de andere positiebekleders. Het is in deze context dat F. Parkin (1979) naderhand gebruik maakt van de door M. Weber ontwikkelde notie 'soziale Schliessung'. Hieronder verstaat hij het proces waarbij sociale collectiviteiten pogen de beloningen te maximaliseren door de toegang tot de beloningen en kansen te limiteren tot een bepaalde kring van uitverkorenen. Dit leidt tot het uitslecteren van bepaalde sociale of fysische kenmerken als de rechtvaardigingsbasis voor sluiting. M. Weber stelt dat virtueel elk groepskenmerk - ras, taal, sociale herkomst, godsdienst ... - aangegrepen kan worden voor "... the monopolization of specific, usually economic opportunities" (Weber, 1968 : 342). Deze monopolisering is gericht tegen mededingers die zekere positieve of negatieve kenmerken gemeenschappelijk hebben; het doel ervan is de sluiting van sociale en economische kansen ten opzichte van 'outsiders'. Door F. Parkin wordt deze notie vervolgens verder verfijnd. Hij onderscheidt drie soorten van sociale sluiting en de daarbijhorende strategieën : uitsluiting, usurpatie en tweevoudige sluiting. Het kenmerk bij uitstek van de 'exclusionary closure' is dat het gaat om de poging van een groep om zich een geprivilegieerde positie te verzekeren ten koste van een andere groep en dit via een proces van subordinatie. Deze praktijk impliceert als het ware het gebruik van macht van boven naar beneden. De 'countervailing action' door de minder geprivilegieerden impliceert het gebruik van macht in opwaartse richting in die zin dat collectieve pogingen ondernomen door de uitgeslotenen om een groter deel van de middelen te verwerven altijd een bedreiging inhouden voor de privileges van de legaal gedefinieerde superieuren. Het is met andere woorden een vorm van actie die usurpatie tot doel heeft. Het begrip tweevoudige sluiting is ingevoerd om rekening te houden met het feit dat vele groepen (bijvoorbeeld de middengroepen) tegelijkertijd uitvoerders van uitsluitings- en usurpatiestrategieën zijn.

Uitsluiting, aldus F. Parkin, is de belangrijkste vorm van sluiting in alle gestratificeerde maatschappijen. Deze uitsluiting kan gebeuren via verschillende mid-

delen. Daar waar vroeger afstamming of verwantschap een belangrijke rol speelden, hebben de twee belangrijkste middelen via dewelke de burgerij in de moderne kapitalistische maatschappij zichzelf als klasse constitueert en reproduceert, betrekking op de institutie eigendom en op de academische of professionele kwalificaties en 'credentials'. Beide vertegenwoordigen een geheel van wettelijke beschikkingen die ertoe strekken dat de toegang tot beloningen en privileges wordt beperkt. Privé-bezit (kapitaals eigendom) is een vorm van sluiting die een veralgemeende toegang tot de produktiemiddelen en de vruchten ervan verhindert. 'Credentialism' is een vorm van sluiting gericht op de controle en begeleiding van de toegang tot de sleutelposities in de arbeidsdeling. De beide groepen van begunstigen van deze, door de staat bekrachtigde uitsluitingspraktijken, kunnen derhalve gezien worden als de kerncomponenten van de dominante klasse onder het moderne kapitalisme.

Over deze en andere sluitingsstrategieën verder uitwijden is in dit kader onmogelijk. De essentie van F. Parkin's benadering van sociale ongelijkheid is wellicht voldoende duidelijk geworden. Sociale ongelijkheid is de uitkomst van het strategisch handelen van leden van maatschappelijke groepen.

3.3. Ruiltheoretische benaderingen

Ruiltheoretici vertrekken vanuit het standpunt dat een individu een wezen is dat altijd naar enige bevrediging zoekt voor zijn verlangens. Steeds stelt de mens zich de vraag wat het kost om een bepaalde bevrediging te bereiken en weegt hij af of de kost (investerings) overeenkomstig de beloning is. Ziet hij dat een bepaald sociaal gedrag hem enig profijt (beloning min de kost) geeft, dan zal hij dit gedrag stellen. De mens wordt hier voorgesteld als een rationeel wezen dat overwegend dergelijke berekeningen maakt. Hierbij vergelijkt hij steeds wat hij krijgt van de ander in ruil voor zijn bijdrage aan de sociale interactie. Daarbij houdt hij er rekening mee of de ander lager, gelijk of hoger geplaatst is dan hem in termen van macht en status en onderzoekt hij of de ruil verloopt overeenkomstig de eisen van sociale rechtvaardigheid. G. Homans en P. Blau zijn trendsetters geweest voor deze benadering. De eerste analyseert de ruil meer als een proces dat zich afspeelt tussen individuen, terwijl Blau meer aandacht besteedt aan de structurele determinanten.

Mensen handelen niet geïsoleerd van elkaar; het is steeds een gedrag van twee of meer personen. Dit heeft voor gevolg, meent G.C. Homans (1961(1974) : 240-268), dat een individu zich steeds afvraagt of zijn ontvangen beloning even

waardevol is als de beloning die de ander krijgt in de ruilrelatie. Is dit niet het geval, dan zal deze persoon stellen dat de regels van distributieve rechtvaardigheid niet zijn gevolgd. Hij voelt zich ongelijk behandeld en komt in verzet tegen dit onrecht. Een dergelijk verzet kan voor gevolg hebben dat de benadeelde partij meer macht krijgt en op die manier meer distributieve rechtvaardigheid kan afdwingen. Groepen zullen trouwens proberen de regels van een rechtvaardige beloning te doen naleven. Krijgt de actor meer dan hij eigenlijk verdient, dan bestaat er de kans dat hij de ander meer geeft dan hij in feite zou moeten geven. Sociale ongelijkheid is dus een gevolg van distributieve onrechtvaardigheid. Nochtans niet uitsluitend. Sociale ongelijkheid ontstaat immers eveneens uit de ongelijke bijdrage van individuen aan de groep. Mensen die meer bijdragen leveren aan de groep worden immers hoger gewaardeerd.

Net als de functionalisten erkent Homans (1961(1974) : 307-310) sociale stratificatie in de samenleving. Het ontstaan van deze stratificatie in de ruime samenleving verloopt volgens hem net als in kleine groepen. Status - en het doet er niet toe of deze status overgeërfd is of verworven - is op de eerste plaats bepaald door het beroep van de mensen en het inkomen dat zij door dit beroep verwerven. De status is dus afhankelijk van wat de mensen aan de samenleving geven en wat zij van de samenleving krijgen. Ten tweede, door het feit dat mensen op deze punten sterk op elkaar gaan gelijken, zullen zij ook op andere domeinen sterk op elkaar trekken. Zij zullen met andere woorden dezelfde levensstijl ontwikkelen, op dezelfde wijze eten, samen spelen, lid worden van dezelfde verenigingen enz... Zij zullen daarom niet enkel wat betreft beroep en inkomen dicht bij elkaar staan, maar ook op dezelfde wijze denken en voelen. Omdat zij wat deze kernpunten betreft sterk op elkaar gaan lijken, zullen zij van de anderen, die verschillen qua beroep en inkomen, sterk gaan verschillen. Op basis van deze verschillen zullen er verschillende lagen in de samenleving ontstaan, die echter meestal geen sterke scheidingslijnen vertonen, doch geleidelijk in elkaar overgaan.

Zoals G.C. Homans stelt P. Blau (1967) in *Exchange and Power in Social Life* het principe van de sociale ruil voorop om sociaal gedrag te verklaren. Zijn belangstelling gaat nochtans niet uit naar de vormen van sociaal gedrag, wel naar vormen van associaties. Alle vormen van associatie hebben een bepaalde psychologische basis : mensen voelen zich door elkaar aangetrokken en zijn gericht op bepaalde beloningen. Een individu zal zich dan ook slechts aangetrokken weten tot de andere indien hij uit deze relatie enige winst kan halen. Deze ruilrelatie gaat steeds gepaard met uitoefening van macht. Macht betekent voor de

ondergeschikten deprivatie en kosten, ook al hebben zij er enig voordeel aan. Macht is immers fundamenteel onevenwichtig verdeeld en vormt de basis van sociale ongelijkheid. Dit betekent dat een ruilrelatie steeds wordt bedreigd door ongelijkheid. Ruil kan rechtvaardig verlopen of uitmonden in exploitatie. Om te oordelen of een ruil rechtvaardig of onrechtvaardig is, zullen de ruilpartijen beroep doen op sociale normen. Wordt de macht door de bovengeslikten overeenkomstig deze normen gebruikt, dan wordt dit als een rechtvaardige ruil gezien. Ondergeschikten zijn immers bereid hun subordinatie te erkennen, indien de bijdrage van de bovengeslikte enige winst oplevert aan de associatie die de ondergeschikten met de bovengeslikten aangaan. Sociale ongelijkheid wordt in de samenleving dus aanvaard zolang een actor er voordeel voor zichzelf of voor zijn groep in ziet.

Dit roept de vraag op waar deze sociale ongelijkheid vandaan komt. P. Blau (1967 : 125-132) zoekt een antwoord voor deze vraag in het gedrag van leden van een 'face-to-face' groep en deze vaststellingen meent hij zonder veel problemen te kunnen overbrengen naar de relaties tussen groepen. Wanneer 'face-to-face' groepen zich vormen, ontstaat er een bepaalde competitie tussen de leden om zich uit te drukken tegenover de ander. Vermits de tijd schaars is, heeft niet iedereen evenveel kans om aan het woord te komen. Sommigen zullen zelfs meer moeten luisteren dan de anderen. Hier ontstaat reeds een eerste vorm van ongelijkheid. Kan één van de leden iets vertellen waaraan de ander enig voordeel heeft, dan zal deze laatste tijd inruimen voor het lid dat hem enig voordeel geeft. Op die wijze ontstaat er een eerste hiërarchie in de groep. Later zal men niet enkel letten op de sterkere formuleringskracht van één of meerdere van de leden, maar eveneens zich afvragen of het advies van de hoger gewaardeerde ook meer bijdraagt tot realisatie van de doelen van de groep en van de individuele groepsleden. Op die wijze ontstaat er een ongelijke machtsstructuur in dergelijke groep. De bovengeslikte wordt omwille van zijn bijdrage aan de groep gehoorzaamd en gerespecteerd door de ondergeschikten. Aan de hand van de studie van de klassestructuur van de Ifugao in de Filipijnen toont Blau vervolgens aan dat hetzelfde proces zich afspeelt in grote gemeenschappen. Samenvattend kan men zeggen dat statusdifferentiatie in een groep achtereenvolgens de volgende stadia doorloopt : in het begin wordt de tijd dat iemand aan de groep mag participeren verschillend verdeeld, vervolgens interacteren de leden disproportioneel met elkaar en daarna wordt er aan de leden verschillend prestige, macht en dominantie toegewezen. Wat is nu het verschil tussen sociale stratificatie in kleine groepen en in grote samenlevingen ? Men mag hierbij niet uit het oog verliezen dat grote samenlevingen door Blau niet

worden gezien als interpersoonlijke relaties, wel als relaties tussen groepen. Tussen deze groepen werkt er een bemiddelend mechanisme, namelijk een waardenconsensus die de bestaande relaties legitimeert. Dit vormt mede de basis van sociale stratificatie in kleine en in grote groepen. In kleine groepen worden individuen gerangschikt, in grote samenlevingen klassen (strata) en de rangorde van die klassen is afhankelijk van de bijdrage die zij leveren aan het functioneren van de samenleving. In de ruime samenleving halen mensen dan ook prestige en macht uit het feit dat zij door een klasse en door anderen als lid erkend zijn. Een zeer belangrijk criterium om iemand te plaatsen in een klasse is het beroep. Om een hogere rang dan hun ouders in de sociale stratificatie te krijgen, zullen kinderen hoger gewaardeerde beroepen pogen in te nemen. Blau en Duncan (1967) hebben dit fenomeen onderzocht en stelden vast dat beroepsmobiliteit vooral bepaald werd door de genoten opleiding van vader en zoon, de aard van de eerste job en het beroep van de vader (voor kritiek op en ontwikkeling van dit onderzoeksmodel zie Bertram, 1981; Jencks, 1972; Broom e.a., 1977; Broom en Lancaster Jones, 1976).

4. DE OORDELEN OVER SOCIALE ONGELIJKHEID

Een tweede aandachtspunt binnen de sociologie van de sociale ongelijkheid betreft de oordelen over de ongelijke verdeling van schaarse en gewaardeerde goederen. Over deze probleemstelling werd sinds een tiental jaren heel wat onderzoek verricht. In Nederland zijn er onder meer de studies van W. Arts (1984), P. Hermkens (1983), A. Szirmai (1986), P. Van Wijngaarden e.a. (1988). Wat Vlaanderen betreft is er het onderzoek van L. Lagrou e.a. (1981), E. Schokkaert e.a. (1982) en het onlangs gepubliceerd opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen van L. Bouckaert, H. De Witte, e.a. (1990). Opvallend aan al dat onderzoek is wel dat het in hoofdzaak betrekking heeft op de loon- en inkomensverschillen en in veel mindere mate op de verdeling van kennis (onderwijs), van de kenmerken van de beroepsarbeid, van macht, enz.

Binnen die algemene vraag naar de oordelen over sociale ongelijkheid zijn er een drietal deelprobleemstellingen. Vooreerst is er de vraag naar de oordelen over de verdeling van bepaald goed, over de (on-)wenselijkheid van de (grootte van de) verschillen ter zake en over de eigen positie binnen deze verdeling. Ten tweede is er de vraag naar de criteria die mensen hanteren bij de beoordeling van de (on-)rechtvaardigheid van een of andere verdeling; criteria op basis waarvan zij hun eigen positie binnen die verdeling en die van anderen rechtvaardigen,

criteria om een bepaalde verdeling te verdedigen of om een andere verdeling te eisen. Een derde vraag in verband met de oordelen over sociale ongelijkheid betreft de maatregelen die door een overheid genomen (zouden moeten) worden om de ongelijke verdeling van een of ander goed te verminderen. Het gaat hier dus om opvattingen over, houdingen ten opzichte van herverdeling via bijvoorbeeld maatregelen op het vlak van de fiscale politiek, het sociaal beleid enz.

Deze paragraaf kan onmogelijk de bedoeling hebben een overzicht, laat staan een exhaustief overzicht, te geven van de onderzoeksbevindingen ter zake. De bedoeling is noodgedwongen beperkter en bestaat in het schetsen van de belangrijkste sociologische theorieën die in dit verband werden ontwikkeld. Als leidraad hierbij nemen we een aantal hieromtrent gepubliceerde overzichten en als raamwerk vier klassieke theorieën: het functionalisme, de conflictsociologie, de ruilsociologie en de relatieve deprivatietheorie.

4.1. Functionalisme

Bij de verklaring van de feitelijkheid van sociale ongelijkheid werd reeds uitvoerig ingegaan op het functionalisme. Volgens de functionalisten is sociale stratificatie het resultaat van de rangschikking van sociale posities en handelingen van personen op grond van het gemeenschappelijk waardensysteem van een samenleving. Volgens hen heerst er onder de leden van een bepaalde samenleving een soort van consensus betreffende de functionele belangrijkheid van de onderscheiden beroepsrollen en dus ook over de legitimiteit van de ongelijke verdeling van primaire middelen, zoals macht en gezag, inkomen en vermogen, status en prestige. Deze consensus is belichaamd in de morele orde van de maatschappij en geïnternaliseerd bij het merendeel van de leden.

Die morele orde die het functionalisme inroept ter verklaring van de sociale ongelijkheid ligt, aldus W. Arts en R. van der Veen (1989: 7), tevens aan de basis van de wijze waarop mensen denken over rechtvaardigheid. Logischerwijze zullen naarmate die samenleving verandert ook de ideeën over rechtvaardigheid veranderen. Zo wijzen zij op het particularistische karakter van de rechtvaardigheidsopvattingen in traditionele maatschappijen waar de legitimiteit van aanspraken op beloningen berust op familiebanden en bloedverwantschap. Hiertegenover staat het universalistische karakter van deze opvattingen in moderne maatschappijen waar over de legitimiteit van aanspraken op sociale beloningen wordt geoordeeld in termen van onpersoonlijke maatstaven en meer in het bijzonder in termen van standaarden die betrekking

hebben op individuele prestatie. De allocatie van beroepsrollen en de differentieële verdeling van primaire middelen berust in toenemende mate op 'achievement' en hoe langer hoe minder op 'ascription'. Daarenboven kenmerken moderne maatschappijen zich door het belangrijker worden van egalitaire ideeën, of anders en beter uitgedrukt, sociale ongelijkheden moeten gerechtvaardigd kunnen worden in termen van hun betekenis voor de betrokken maatschappij.

Vanuit deze theorie kan dan worden verklaard waarom er, wat verschillende recent verrichte onderzoeken bevestigen, een grote consensus is over het verkleinen van inkomensverschillen en waarom mensen bepaalde criteria hanteren in hun beoordeling, met name die criteria die te maken hebben met 'achievement'-elementen. Onderzoek verricht in Vlaanderen en in Nederland komt steevast tot de vaststelling tot het gelijkheidsideaal sterk doorgedrongen is in alle lagen van de bevolking: een overgrote meerderheid onderstreept de noodzaak om de bestaande verschillen inzake inkomen, macht en status te verkleinen (nivelleringsethos) (Overlaet, 1990 : 47; De Witte, 1990 : 78-79). Ditzelfde onderzoek toont aan dat er in onze samenleving globaal genomen consensus bestaat over het belang van de criteria die men hanteert bij het beoordelen van de rechtvaardigheid van iemands inkomen (Schokkaert, 1990 : 105). De overgrote meerderheid van de bevroegden aanvaardt prestatiecriteria ter legitiemer van inkomensverschillen. Behoeftecriteria en compensatiecriteria daarentegen worden als controversieel beoordeeld of afgewezen.

3.2. Conflictsociologie

Bevindingen als deze zijn evenwel niet voor alle sociologen even overtuigend. Met name de eerder conflictsociologisch georiënteerde onderzoekers formuleren hieromtrent heel wat bedenkingen. Sommigen onder hen zijn van mening dat deze consensus een artefact is van de wijze waarop de respondenten werden bevroegd. De abstracte termen waarmee doorgaans naar deze oordelen gepeild wordt, zou hier verantwoordelijk voor zijn. De vastgestelde consensus zou volgens sommigen onder hen het resultaat zijn van een soort ideologische controle en indoctrinatie in het dominante waardensysteem. Dat ook de leden van de arbeidersklasse deze algemene waardenconsensus onderschrijven, wat blijkt uit empirisch onderzoek, is volgens hen toe te schrijven aan het zogenaamde 'vals bewustzijn'. Eerder Weberiaans georiënteerde sociologen stellen dan weer dat achter die normatieve consensus een veelheid van zingevingspatronen bestaat.

Vooral in het werk van F. Parkin (1972, 1979) vinden we een aantal ideeën die ons hier een stap verder helpen. In zijn *Class inequality and the political order* (1972) maakt hij in verband met de oordelen over sociale ongelijkheid een onderscheid tussen drie waardensystemen: het dominante, het ondergeschikte en het radicale. Vooral de twee eerstgenoemde zijn hier belangrijk.

Het dominante waardensysteem vindt zijn oorsprong in de bestaande institutionele orde. Het is een moreel referentiekader dat een onderschrijving van de bestaande orde promoveert. Bij de leden van de ondergeschikte klasse leidt dit tot een definitie van de beloningsstructuur in hetzij deferentiële, hetzij aspirationele termen. De eerstgenoemde interpretatie ziet de sociale orde als een organische eenheid waarin elk individu zijn eigen rol, hoe nederig ook, te spelen heeft. Sociale ongelijkheid wordt gezien als onvermijdelijk en rechtvaardig; van nature uit zijn sommige mensen geschikt voor posities waar macht en privilege aan vastzitten. De aspirationele interpretatie onderschrijft het klassen- en statussysteem zoals het is, maar stelt het voor als een relatief open orde waarin getalenteerde en geschikte mensen mits inspanning hun huidige positie kunnen overstijgen. Welk model nu gehanteerd wordt als operationeel referentiekader, blijkt gerelateerd te zijn met de structurele variaties in de ondergeschikte klassen.

Het ondergeschikte waardensysteem vindt zijn oorsprong in de lokale arbeidersgemeenschap. Het belangrijkste kenmerk van dit zingevingssysteem is zijn compromiskarakter; een compromis tussen verwerping en volledige onderschrijving van de bestaande orde. Dit systeem is als het ware een 'genegotieerde' versie van het dominante waardensysteem. Eerder dan de dominante waarden te verwerpen gaat de ondergeschikte klasse deze op grond van hun sociale omstandigheden en beperkte kansen wijzigen. F. Parkin betitelt dit fenomeen met de termen van H. Rodman (1963) als de 'lower class value stretch'. In plaats van de algemene waarden te verlaten of te verwerpen, ontwikkelen leden van de lagere klasse een alternatief geheel van waarden.

Zodoende hanteren leden van de lagere klasse twee onderscheiden normatieve referentieniveaus: het dominante waardensysteem en de 'stretched' of genegotieerde versie ervan. Welk van beide referentiekaders wordt gehanteerd, is situationeel bepaald. Zo kan men de hypothese formuleren dat in een situatie waarin wordt gevraagd naar zuiver abstracte evaluaties het dominante waardensysteem het morele referentiekader vormt en in concrete sociale situaties - situa-

ties waarin sprake is van keuze en actie - de genegotieerde versie of het ondergeschikte waardensysteem.

In het later werk van F. Parkin (1979) vinden we gelijkaardige ideeën terug. In het tweede deel van deze bijdrage werd er op gewezen dat sociale ongelijkheid het resultaat is van strategisch handelen van individuen en groepen die hierbij uitsluitings- en usurpatie strategieën gebruiken. Het hoeft wellicht geen betoog dat zowel de oordelen over de (on)rechtvaardigheid van een of andere verdeling als de criteria die mensen hierbij gebruiken, deel uitmaken van die processen van sociale sluiting.

Vanuit de conflicttheorie en met name dan vanuit de stelling dat er een veelheid van zingevingpatronen terug te vinden is onder de bevolking valt wellicht te verklaren waarom er - zowel wat het gelijkheidsstreven (de wens om de huidige ongelijkheid op het vlak van inkomen, bezit, status en macht te verminderen) als wat de criteria voor het rechtvaardigen van de verschillen op deze domeinen betreft - toch nog vrij grote verschillen optreden tussen de diverse inkomens- en beroepsgroepen. Zo blijkt uit de bijdragen van H. De Witte (1990) en B. Overlaet (1990) dat inzake het gelijkheidsstreven de hoogste inkomensgroep en de hoogste beroepsgroep (de kaderleden) zich minder dan de andere groepen egalitair opstellen. Ook wat de gehanteerde criteria betreft werden significante verschillen vastgesteld. De arbeiders beklemtonen, relatief gesproken, vaker de behoefte- en de compensatiecriteria, terwijl bedienden in nog sterkere mate dan de arbeiders de prestatiecriteria benadrukken. Deze vaststellingen wijzen er op hoe respondenten aankijken tegen bepaalde verdelingen op basis van hun eigen situatie. Dat de diverse socio-professionele categorieën verschillen in hun nadruk op het gelijkheidsstreven verwijst, aldus H. De Witte (1990 : 72) naar het groepsbelang van deze categorieën. Het streven naar meer gelijkheid impliceert immers een herverdeling van inkomens, bezit, status en macht. De 'lagere' beroepsgroepen zijn hier vragende partij en tonen zich dan ook voorstanders van een meer gelijke verdeling. De inspanningen voor een dergelijke herverdeling dienen door de hoogste beroepsgroepen geleverd te worden. Zij worden door een dergelijk streven in hun bevoorrechte positie bedreigd en tonen zich dan ook in mindere mate tot herverdeling bereid. Dit illustreert dat het abstracte gelijkheidsideaal in de praktijk afgezwakt wordt wanneer het strijdig is met het groepsbelang. En datzelfde groepsbelang blijkt ook een belangrijke rol te spelen in het beoordelen van een belastingspolitiek gericht op het realiseren van meer gelijkheid. Vooral de hogere beroepsgroepen (vrije beroepen en kaderleden) en de zelfstandigen laten zich negatief uit over de belastingsdruk. Deze groepen

dienen omwille van hun hogere inkomens immers meer af te staan (De Witte, 1990 : 72).

4.3. Ruiltheorie

De ruiltheoretische verklaring voor het bestaan van sociale ongelijkheid biedt ook een verklaring voor de oordelen die mensen formuleren over sociale ongelijkheid en voor de criteria die zij daarbij gebruiken. Laat ons eerst even kijken naar de ideeën van G. Homans ter zake en vervolgens naar de verdere ontwikkeling van de traditie die hij in gang heeft gezet.

Centraal in de verklaring die G. Homans (1961) geeft voor de oordelen van mensen over sociale ongelijkheid staat een principe dat reeds door Aristoteles werd geformuleerd. Het stelt dat er sprake is van verdelende rechtvaardigheid wanneer beloningen (bijvoorbeeld inkomen, status, privileges, populariteit) verdeeld worden naar evenredigheid met de gedane investeringen (opleiding, bekwaamheid, intelligentie, krachtspanning e.d.). Een situatie waarin geen evenwicht bestaat tussen investeringen enerzijds en opbrengsten anderzijds, leidt tot moeilijkheden en frustraties. Wanneer de investeringen van een groepslid groter zijn dan die van de anderen, maar de beloning van dat groepslid is naar verhouding gelijk of geringer, dan bestaat volgens Homans een toestand van gevoelde onrechtvaardigheid. De benadeelde persoon zal klagen en/of zijn kosten trachten te verlagen.

Ofschoon deze proportionaliteitsregel algemeen aanvaard wordt als het meest algemene principe van verdelende rechtvaardigheid, is er vaak een verschil van mening met betrekking tot de vraag in welke mate een bepaalde verdeling van sociale beloningen rechtvaardig is in particuliere situaties. Een verklaring voor deze verschillen ligt in het feit dat actoren niet dezelfde klemtoon leggen op de factoren beloning, kost en investering. Oordelen over verdelende rechtvaardigheid zullen daarom ook verschillen van maatschappij tot maatschappij, van groep tot groep in één maatschappij en van periode tot periode. Er is een zekere mate van homogeniteit (sociale achtergrond, gelijkaardige ervaringen, gelijkaardige levensstijl..) nodig opdat leden van een groep zouden overeenstemmen in hun oordelen over de billijkheid van een specifieke verdeling van beloningen.

Naderhand werden de ideeën van G. Homans verder uitgewerkt in de traditie van de zogenaamde billijkheidstheorie, een theorie ontwikkeld door sociaal psy-

chologen (zie onder meer K. Törnblom, 1989). Deze traditie, aldus W. Arts en R. van der Veen (1989 : 15) beïnvloedde naderhand op haar beurt weer de sociologie in die zin dat men het vraagstuk van de (on-)wenselijkheid van sociale ongelijkheid niet meer ging bekijken vanuit een holistisch maar vanuit een individualistisch perspectief. Twee vragen werden van hieruit benaderd. De eerste betreft de keuze die mensen maken voor bepaalde rechtvaardigheidsprincipes of voor bepaalde verdelingsregels; de tweede betreft de rechtvaardigheidsevaluatie van feitelijke verdelingen van sociale beloningen.

De principes die mensen hanteren bij het beoordelen van een bepaalde verdeling als (on)rechtvaardig zijn onder meer 'achievement', bijdrage, behoefte, gelijkheid. Waarvan is de keuze die men maakt tussen deze principes afhankelijk? Uit onderzoek blijkt dat het vooral de aard is van de situatie die een dergelijke keuze bepaalt. Vooral de doelstelling die aan de basis ligt van de interactie in deze situatie schijnt doorslaggevend. In situaties waarin de primaire doelstelling bestaat in het vergemakkelijken en verhogen van produktiviteit zal het contributieprincipe worden gebruikt om een verdeling als (on-)rechtvaardig te beoordelen. Anders ligt het in een situatie waar het behoud van de harmonie in de groep centraal staat. Hier zal gelijkheid het dominante principe zijn. Het behoefteprincipe zal domineren in een situatie waar het welzijn van individuen voorop staat.

Dat mensen dezelfde principes hanteren in hun oordelen over de (on)rechtvaardigheid van een of andere verdeling impliceert nog niet dat er een consensus heerst over de concrete rechtvaardigheidsoordelen. Dit is te wijten aan drie factoren. Vooreerst is er de, afhankelijk van de omstandigheden waaronder mensen leven, ongelijke perceptie en appreciatie van de inputs en outputs van mensen. Vooral de plaats die de beoordelaar inneemt in de hiërarchie van sociale status en beloning blijkt van belang te zijn voor de perceptie van de sociale status en beloningshiërarchieën. Het al dan niet rechtvaardig vinden van een bepaalde verdeling kan ten tweede zijn oorsprong vinden in de wijze waarop mensen zichzelf met anderen vergelijken. Voor het verklaren van die oordelen is het dus van belang na te gaan met wie of met wat mensen zichzelf vergelijken, in welke mate dit gebeurt en onder welke omstandigheden. Van belang voor verschillen in oordelen over (on)rechtvaardigheid is ten derde hoe mensen de oorzaken definiëren van bepaalde types van sociale ongelijkheid en wie of wat zij ervoor verantwoordelijk achten. Ter zake wordt er vaak een onderscheid gemaakt tussen dispositionele of interne attributies en externe of situationele

attributies. De sociale positie die men bekleedt en de gehanteerde ideologie spelen hier een belangrijke rol.

4.4. Relatieve deprivatietheorie

Een vierde antwoord op de vraag waarom mensen bepaalde vormen van sociale ongelijkheid als (on-)rechtvaardig beoordelen vinden we in de relatieve deprivatietheorie zoals uitgewerkt door W. Runciman. In zijn *Relative deprivation and social injustice* (1966) poogde W. Runciman de houdingen te analyseren ten opzichte van sociale ongelijkheid in het Engeland van de twintigste eeuw. Twee vragen liggen aan de basis van deze studie: "... first, what is the relation between institutionalized inequalities and the awareness of resentment of them? And second, which, if any, of these inequalities ought to be perceived and resented - whether they are or not - by the standards of social justice?" (Runciman, 1966: 3-4). Voor een antwoord op de eerste vraag, de tweede problematiek laten we hier buiten beschouwing, doet hij een beroep op de notie 'relatieve deprivatie' en de ermee verbonden term 'referentiegroep'. Beide concepten, aldus W. Runciman, zijn afgeleid van het vertrouwd truïsme dat de attitudes, aspiraties en grieven van mensen in grote mate afhankelijk zijn van het referentiekader waarbinnen zij gevormd worden. Relatieve deprivatie omschrijft hij als volgt: persoon A is relatief gedepriveerd van X wanneer hij (1) X niet heeft, (2) hij merkt dat een andere persoon of andere personen, waaronder hijzelf op een in het verleden of in de toekomst gelegen tijdstip, X wel heeft, (3) hij X wenst, en (4) wanneer hij het als haalbaar ziet dat hij X kan hebben. Van belang hierbij is dat relatieve deprivatie opgevat wordt als een gevoel van deprivatie. Iemand die relatief gedepriveerd is, hoeft niet noodzakelijk objectief gedepriveerd te zijn, gedepriveerd te zijn in die zin dat hij iets niet heeft. Daarenboven betekent relatieve deprivatie dat het gevoel van deprivatie voortvloeit uit de vergelijking met de ingebeelde situatie van een andere persoon of groep. Deze andere persoon of groep is dan de referentiegroep, of exacter uitgedrukt de comparatieve referentiegroep, dit is de groep wiens situatie of eigenschappen iemand als vergelijking neemt voor de eigen situatie of eigenschappen. Uit zijn empirisch onderzoek besluit W. Runciman dat, tenminste wat economische ongelijkheden betreft, de keuze van comparatieve referentiegroepen beperkt is. Mensen tenderen ernaar zichzelf te vergelijken met diegenen die leven en werken in hun nabijheid. Hij kwam tot de vaststelling dat mensen zichzelf veel minder relatief gedepriveerd voelen dan kon worden verwacht op basis van hun objectieve situatie.

Van deze theorie maakt bijvoorbeeld B. Overlaet (1990 : 44) gebruik. Uit zijn analyse komt naar voren dat de overgrote meerderheid van de respondenten de huidige inkomensverdeling als niet rechtvaardig beleeft. Uiteraard zijn er ook belangrijke verschillen in de herverdelingsgezindheid. Op zoek naar de determinanten hiervan komt hij tot de vaststelling dat er geen verband bestaat tussen variabelen zoals leeftijd, geslacht, gezinssituatie of opleidingsniveau en globale herverdelingsgezindheid. De relevante variabelen houden rechtstreeks verband met de inkomenspositie van de respondent; met het eigen inkomen, de beroepsgroep en de tevredenheid met het inkomen. Uit de analyse blijkt dat er weliswaar verbanden zijn tussen het eigen inkomen en het beroep enerzijds en de houding ten aanzien van een herverdeling anderzijds; maar deze verbanden zijn zwak en beperkt. Van veel meer belang, aldus de auteur, blijkt de subjectieve beleving van het eigen inkomen te zijn. Om die (on)tevredenheid met het eigen inkomen te beschrijven doet hij een beroep op de sociologische theorieën over deprivatie (Runciman, 1966; Gurr, 1970). Mensen beleven eenzelfde inkomen heel anders naargelang van het inkomen dat zij voor zichzelf wenselijk achten. Wanneer het inkomen van een persoon lager is dan de standaard waarmee hij zijn inkomen vergelijkt, ontstaat deprivatie. Niet het inkomen op zich, maar het verschil tussen wat men verdient en wat men zou willen verdienen, creëert dit gemis. Deze vaststelling is in overeenstemming met wat elders werd gevonden (Szirmai, 1986 : 196).

5. SOCIALE ONGELIJKHEID : REALISEERBAARHEID VAN MEER GELIJKHEID

Een derde probleemstelling centreert zich rond de vraag naar de realiseerbaarheid van (meer) sociale gelijkheid. Deze vraag luidt : in hoeverre kan, gegeven de feitelijkheid van sociale ongelijkheid en de wenselijkheid van (meer) sociale gelijkheid, sociale gelijkheid worden bevorderd door het ingrijpen van de overheid ? Uit de vele maatregelen die een overheid met dit doel voor ogen kan nemen, belichten we in wat volgt vooral het geheel van de sociale voorzieningen.

Wie zich de vraag stelt of en in welke mate de overheid er via haar openbare uitgaven in geslaagd is (meer) sociale gelijkheid te realiseren, ziet zich vooreerst geplaatst voor de vraag hoe dit begrip sociale gelijkheid te operationaliseren. Uit de literatuur ter zake blijkt dat dit op vele wijzen kan gebeuren. De meest gedetailleerde rubricering in dit verband is te vinden bij J. Le Grand (1982). Hij

maakt een onderscheid tussen vijf soorten van gelijkheid. Vooreerst kan beleid worden getoetst aan de mate waarin het (meer) kostengelijkheid ('equality of cost') heeft weten te realiseren. Bij deze interpretatie van het begrip wordt nagegaan of de overheidsuitgaven voor een bepaalde sociale voorziening dermate gealloceerd zijn dat alle relevante individuen of huishoudens eenzelfde, in relatieve termen gedefinieerde private kost hebben per eenheid voorziening die zij gebruiken. De term kosten kan verwijzen naar de geldmiddelen die men moet uitgeven en/of de tijd die men moet besteden om van een voorziening gebruik te maken of, nog algemener, naar de opofferingen die men zich tengevolge van die bestedingen moet getroosten. Sociale gelijkheid als object van sociaal beleid kan ten tweede worden geïnterpreteerd in de zin van participatiegelijkheid, van gelijkheid in het gebruik of de consumptie van sociale voorzieningen. Een derde probleemstelling is gebaseerd op de vraag of overheidsuitgaven dermate gealloceerd zijn dat zij gelijkheid bevorderen in het resultaat verbonden met het gebruik van één of andere voorziening. Wat als resultaat beschouwd wordt, verschilt van sector tot sector. In de gezondheidszorg kan dit bijvoorbeeld de gezondheidstoestand van een individu betekenen. In het onderwijs het geheel van vaardigheden waarmee een individu het schoolstelsel verlaat of het extra inkomen dat hij kan verdienen ten gevolge van zijn opleiding. Op het vlak van de huisvesting betekent 'resultaat' de huisvestingsomstandigheden van huishoudens, enz. Een vierde maatstaf die men kan hanteren bij het beantwoorden van de hier voorliggende vraag, bestaat erin na te gaan in welke mate de overheidsuitgaven voor een bepaalde voorziening gelijk verdeeld zijn over alle relevante individuen/huishoudens. Het is deze vraag naar de 'equality of public expenditure' die we terugvinden bij H. Deleeck e.a. (1983). Beleidsmaatregelen kunnen ten vijfde en tenslotte worden getaxeerd op de mate waarin zij een 'equality of final income' bevorderen. Hier wordt nagegaan in welke mate deze maatregelen de arme(re) bevolkingscategorieën bevoordelen zodat hun finale inkomens (privaat geldinkomen plus de waarde van de overheidsuitgaven ontvangen onder de vorm van uitkeringen en sociale goederen en diensten) meer in lijn worden gebracht met deze van de rijke(re) bevolkingscategorieën.

Aan de hand van deze maatstaven werd door J. Le Grand voor Groot-Brittannië onderzocht of de sociale voorzieningen uitgebouwd op het vlak van de gezondheidszorg, het onderwijs, de huisvesting en het openbaar vervoer (meer) sociale gelijkheid realiseren. Zijn conclusie is bijzonder ontuchtend.

"Overall it is difficult to avoid the implication that the strategy of promoting equality through public expenditure on the social services has failed. It has failed to achieve full equality of whatever kind for most of the services reviewed. In those areas where data are available it has failed to achieve greater equality over time; and, in some cases, it is likely that there would be greater equality if there was no public expenditure on the services concerned" (Le Grand, 1982 : 132).

Gelijkaardige resultaten zijn te lezen bij K. Hondrich (1984) wat betreft de politiek inzake inkomensongelijkheid in de VS en de BRD.

Hoe is het bij ons gesteld met de relatie tussen sociale (on)gelijkheid en sociaal beleid? Geldt datgene wat J. Le Grand schrijft over de Britse situatie ook voor de Belgische situatie? Kunnen zijn conclusies worden veralgemeend naar andere sociale voorzieningen zoals het geheel van maatregelen dat ressorteert onder de sociale zekerheid en de welzijnszorg? Voor een antwoord hierop verwijzen we naar F. Lammertyn (1986) en naar andere artikelen opgenomen in onderhavige publikatie. Het minste wat men kan zeggen na lectuur hiervan is dat het bevorderen van (meer) sociale gelijkheid via sociale overheidsmaatregelen blijkbaar een moeilijke onderneming is. Waarom dat zo is komt aan bod in wat volgt. Eerst wordt ingegaan op de relatie sociale (on)gelijkheid en overheidsbeleid door te wijzen op de maatschappelijke context waarbinnen dat beleid is totstandgekomen en zich naderhand heeft ontwikkeld. Ten tweede volgt een uiteenzetting over de ongelijkheidsbevorderende factoren die zich situeren op het vlak van de verhouding tussen de sociale voorzieningen en hun doelgroep. Door het benadrukken van de factoren die het realiseren van (meer) sociale gelijkheid bemoeilijken, kan de indruk ontstaan dat elke poging van beleidswege om op dit vlak een en ander te realiseren op voorhand gedoemd is tot mislukken. Dat de 'verzorgingsstaat' wel degelijk vooruitgang heeft geboekt in de realisatie van meer sociale gelijkheid hoeft wellicht geen verder betoog.

5.1. De produktie van beleid

Beleid komt niet tot stand in een sociaal vacuüm. Beleid is niet alleen een uitdrukking van doelrationele overwegingen gebaseerd op de problematiek waaraan het wil verhelpen; het draagt ook de sporen van de maatschappelijke context waarin het zich situeert. Deze context kan op verschillende wijzen geconceptualiseerd worden. Hier wordt gekozen voor een opvatting die beleid enerzijds ziet als het resultaat van conflicten tussen de belangen van de diverse

sociale klassen en anderzijds als het resultaat van conflicten, overeenkomsten, compromissen tussen belangen die de klassegrenzen doorkruisen.

Om de ontwikkeling, de structuur, de werking van beleid en de effecten die het heeft op het vlak van de sociale gelijkheid te verklaren, kan men vooreerst dus kijken naar de wijze waarop op het verminderen van sociale ongelijkheid gerichte maatregelen gestuurd worden vanuit de weerslag die zij hebben op het economisch gebeuren van een maatschappij en de ermee samenhangende politieke stabiliteit. Door veel auteurs is in dit kader gewezen op het veelzinnige, het multifunctionele karakter van de overheidsmaatregelen op het sociale vlak. Overheidsmaatregelen genomen met het oog op de reductie van sociale ongelijkheid zijn, zo stellen onder meer V. George en P. Wilding (1984), I. Gough (1979), P. Taylor-Gooby en J. Dale (1981), deels te zien als een sociale verworvenheid tot stand gebracht dankzij een moeizame en langdurige strijd die door de arbeidersbeweging werd gevoerd; deels zijn ze in hun ontwikkeling en huidige vorm maar mogelijk geworden omdat ze de vrijwaring en de bevordering inhouden van private en collectieve kapitaalbelangen. Ter zake wordt door hen en andere auteurs dan gewezen op de bijdrage die sociale voorzieningen leveren aan de verbetering van de kwaliteit van de arbeidskracht, aan het op peil houden of verhogen van de consumptie en dus aan de produktiviteit en tewerkstelling. Wat betreft de politieke stabiliteit - door V. George en P. Wilding (1984 : 188) gedefinieerd als een situatie waarin sprake is van een min of meer algemene aanvaarding van de legitimiteit van het in een maatschappij bestaande economische, sociale en politieke systeem - zijn er studies te over die wijzen op de functionaliteit van het sociaal beleid voor die stabiliteit via het ontzenuwen van sociale problemen; via met andere woorden het werken met definities van sociale problemen gesteld in individuele, gezins- of groepstermen eerder dan in termen van een slecht functioneren van het economisch of sociaal systeem. Van bepaalde sociale voorzieningen stellen andere sociologen dat zij naast hulpverlenende ook sanctionerende en disciplinerende elementen bevatten en dat zij alsdusdanig zekere attitudes, waarden en gedragingen aanmoedigen en belonen en andere - met name deze die volgens de machthebbers ingaan tegen wat zij definiëren als de vitale normen - bestraffen. En door nog anderen wordt dan in ditzelfde kader van de relatie tussen sociaal beleid en politieke stabiliteit gewezen op de legitimerende functie van sociale voorzieningen (bijvoorbeeld het onderwijs) t.o.v. de sociale ongelijkheden die aan de basis liggen van de hiërarchische structuur aanwezig in de maatschappij.

Het hoeft dan ook weinig betoog dat dit alles niet van aard is om een reële herverdeling te bewerkstelligen. De afwezigheid van een reële herverdeling is, zo stelt R. Mishra (1980 : 145), de voorwaarde voor de ontwikkeling van sociale voorzieningen in een kapitalistische maatschappij. Dat de primaire inkomensdistributie weinig of niet verandert onder invloed van een reallocatie van middelen, ziet hij als de prijs die de hogere en middenklassen eisen voor het aanvaarden van een ingrijpende socialisatie van de distributie.

De tot dusver geschetste structurele verklaring van de relatie tussen sociale (on)gelijkheid en sociaal beleid is, hoe waardevol ook, evenwel een beperkte verklaring. Zij wijst ons inziens immers slechts op de grenzen waarbinnen sociaal beleid een antwoord kan zijn op de problematiek van de sociale ongelijkheid en lang niet alle uitzichten van die relatie zijn van hieruit te verklaren. Complementair hiermee dringt zich een verklaring op in termen van een actor-georiënteerde conflictsociologie. Kenmerkend ervoor is dat het sociaal beleid gezien wordt als de labiele resultante van conflicten, onderhandelingen en compromissen tussen een veelheid van belangengroepen. Deze worden, in tegenstelling tot de structurele analyse van daarnet, opgevat als autonome actoren op het politieke veld. Een illustratie voor een dergelijke analyse is te vinden in de studie van H. Deleeck e.a. (1980 : 293) over de doelmatigheid van de sociale zekerheid. Het geheel van maatregelen dat resorteert onder de sociale zekerheid is, aldus de auteurs, te zien als het resultaat van een strijd tussen georganiseerde en geïnstitutionaliseerde sociale groepen, een strijd gevoerd met het oog op de productie van collectieve voorzieningen die zoveel mogelijk afgestemd zijn op hun belangen, waarden en levenswijze. Deze strijd speelt zich af in een welbepaald institutioneel kader, namelijk de overlegeconomie met het tweezijdig monopolie van de sociale partners en de parlementaire democratie, met regering, parlement en partijen die steunen op het kiezersgedrag. Hierbij wegen de belangen en de druk van respectievelijk de modale werknemers en van de middenlaagkiezers het zwaarste door.

5.2. De relatie tussen sociale voorzieningen en hun doelgroep

Ook op het niveau van de relatie tussen de sociale voorzieningen zoals ze de facto zijn uitgebouwd en functioneren en de burgers waarop ze zich richten, zijn er factoren werkzaam die het bevorderen van (meer) sociale gelijkheid bemoeilijken.

5.2.1. Aan de opnamezijde situeren deze factoren zich in de differentiële sociale positie die de (potentiële) gebruikers van sociale voorzieningen innemen, met alles wat deze impliceert aan omvang en structuur van het financiële, culturele en sociale kapitaal. Het is vanuit deze positie dat mensen aankijken tegen het proces van omvorming van een sociale noodsituatie in een beslissing om gebruik te maken van een of andere voorziening. Een en dezelfde objectief aanwezige noodsituatie wordt, afhankelijk van de sociale positie van de betrokkene, nu eens wel dan weer niet als een probleem gedefinieerd. Eens als dusdanig gedefinieerd kan er vervolgens een positioneel bepaald verschil optreden in de wil om er reëel iets aan te doen. Ten derde kan er nog een differentiatie optreden in het met zijn vraag aankloppen bij een bepaalde voorziening en tenslotte zet deze selectiviteit zich door in het omgaan met de voorziening als dusdanig.

In de sociologie van de gezondheidszorg is er materiaal te over waaruit blijkt dat er sprake is van een positioneel differentiële kennis en perceptie van de gezondheid en de gezondheidszorg, die dan tot uiting komt in zaken als het vertrouwen in de geneeskunde, in de waarde gehecht aan de lichamelijke verzorging, aan preventie enz. (Deleeck, 1983 : 289). Zo mogelijk nog meer onderzoeksmateriaal is te vinden in dat deel van de onderwijssociologie dat zich bezighoudt met de differentiële doorstroming doorheen het onderwijssysteem. Hier zijn theorieën te over die wijzen op de primaire effecten van de sociale stratificatie (subculturele-, socio-linguïstische theorieën...) en op de secundaire effecten ervan (de positionele theorie, de statuscongruentietheorie...). In gelijkaardige zin is in het onderzoek over de relatie tussen (potentiële) cliënten en welzijnsvoorzieningen gewezen op het feit dat de 'objectieve' realiteit van de verzorgingsstaat, subjectief betekenisloos blijft voor veel gebruikers ervan. In de praktijk brengt dit met zich mee dat van bepaalde voorzieningen geen gebruik wordt gemaakt en dat behoefte en sociale ongelijkheid blijven voortbestaan.

5.2.2. Ook aan de aanbodzijde zijn een aantal ongelijkheidsbevorderende factoren te situeren. Meer in het bijzonder valt hier te wijzen op de variabelen die betrekking hebben op :

- de organisatiestructuur van de sociale voorzieningen zoals bijvoorbeeld de karakteristieken van de gehanteerde technologie, de selectie en de spreiding van het personeel, de bureaucratisering van communicatie- en controleprocessen, de criteria gebruikt bij de evaluatie van het personeel enz.;
- de cultuur van de organisatie zoals opvattingen over de oorzaken van nood-situaties en de wijze waarop deze dienen aangepakt, het organisatieklimaat,

het systeem van 'incentives', de wijze van machtsuitoefening, de relatie tussen bureaucratische en professionele oriëntaties enz.;

- het in deze organisaties tewerkgestelde personeel. Hier kan dan worden verwezen naar het ideologisch en theoretisch referentiekader van de tewerkgestelde professionals, naar hun wijze van zich gedragen, hun taalgebruik enz.

Goeie illustraties voor deze thematiek zijn te vinden in studies over de gezondheidszorg. Zo wijzen H. Deleeck e.a. (1983 : 291) erop hoe het aanbod sociaal wordt gekleurd door de waarden van de gezondheidsverstrekkers. Zowel door hun afkomst als door hun eigen groepskenmerken behoren de verzorgers tot de middenste en hogere lagen van de samenleving; zij spreken een andere taal en hanteren een ander waardensysteem, wat vaak tot dominantie tegenover en contactmoeilijkheden met personen uit lagere sociale categorieën leidt. Ook de institutionele organisatie van de gezondheidszorg bevat een aantal ongelijkheidsbevorderende factoren. De ziekenhuizen en de ziekenfondsen zijn grote organisaties waarvan de werkwijze van het tertiaire type is, een werkwijze die gemakkelijk hanteerbaar is voor personen met een hogere scholingsgraad en beroepsstatus, maar veeleer belemmerend en afstandscheppend voor personen uit lagere sociale categorieën. Gelijkaardige ongelijkheidsbevorderende factoren vinden we, *mutatis mutandis*, ook terug in de wijze waarop het onderwijs georganiseerd is, in de structuur en werking van een aantal welzijnsvoorzieningen enz. Het fenomeen van respectievelijk 'de goede patiënt', 'de goede student' en de 'goede cliënt' is met betrekking tot deze voorzieningen bijna spreekwoordelijk geworden. Onlangs nog werd dit, wat de welzijnsvoorzieningen betreft, mooi geïllustreerd in een onderzoek van G. Engbersen (1990) bij de Gemeentelijke Sociale Dienst van Rotterdam. Hij toont er aan hoe de uitvoeringspraktijken van de bijstandsmaatschappelijk werkers en de rechtvaardigingen daarvan gerelateerd zijn met de kenmerken van hun werkomgeving. Meer in het bijzonder wijst hij er op hoe deze laatste aan de basis liggen van een voorkeur bij de deze hulpverleners voor cliënten die (Engbersen, 1990 : 166-172) :

- de cliëntrol op een gepaste wijze spelen, dat wil zeggen : open, bescheiden, niet agressief en niet eisend;
- een zekere mate van verantwoordelijkheid tonen voor hun situatie;
- een hogere 'sociale waarde' hebben dan anderen.

Hiermee illustreert hij de stelling van M. Lipsky (1980) dat de 'street-level' bureaucraten, onder invloed van de werkomstandigheden waarin zij zich bevinden (hoge tijdsdruk, snel veranderende uitvoeringsvoorschriften, een chronisch

tekort aan financiële en personele middelen, tegenstrijdige organisatiedoelen en onduidelijke kwaliteitsbeoordeling) de doelstellingen en regels aanpassen aan de dagelijkse praktijk. Deze aanpassingen gaan dan veelal ten koste van mensen die laag op de maatschappelijke ladder staan en daarom, meer dan andere maatschappelijke groepen, afhankelijk zijn van deze organisaties. In zijn werk benadrukt hij dat cliënten geen gelijke behandeling krijgen, maar dat een geïnstitutionaliseerde bevoordeling plaatsvindt van relatief kansrijken die geschikt zijn voor behandeling.

6. BESLUIT

Hoeveel verdienen mensen, 'verdienen' zij dat en - zo nee - wat kan hieraan worden veranderd? Wie krijgt wat, wie behoort wat te krijgen en kan de kloof tussen 'wie wat krijgt' en 'wie wat behoort te krijgen' worden gedicht? Deze drie vragen, hier geformuleerd in termen die verwijzen naar één van de vele mogelijke vormen van sociale ongelijkheid, vormen de leidraad van onderhavig artikel. Het antwoord erop is noodgedwongen globaal en beperkt gehouden. Voor een verdere concretisering, aanvulling en nuancering wordt verwezen naar de andere bijdragen uit deze bundel.

BIBLIOGRAFIE

- Arts, W., R. Van der Veen (1989) 'Justice : a survey of recent sociological literature', (nog niet gepubliceerd) in K. Scherer (ed.), *Justice : interdisciplinary perspectives*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Arts, W. (1984) *Eerlijk delen. Over verdelende rechtvaardigheid en inkomensbeleid*. Amsterdam : Uitgeverij Kobra.
- Bader, V.-M., A. Benschop (1988) *Ongelijkheden. Sociale Ongelijkheid en Collectief Handelen. Deel 1*. Groningen : Wolters-Noordhof.
- Becker, H.S. (1952(1970)) 'Social Class Variations in the Teacher Pupil Relations', pp. 137-150 in H.S. Becker, *Sociological Work. Method and Substance*. New Brunswick, N.J. : Transaction Books.
- Bertram, H. (1981) *Sozialstruktur und Sozialisation. Zur mikroanalytischen Analyse von Chancenungleichheit*. Darmstadt und Neuwied : Luchterhand.
- Blau, P.M. (1967) *Exchange and Power in Social Life*. New York : Wiley.

-
- Blau, P.M., O.D. Duncan (1967) *The American Occupational Structure*. New York : John Wiley & Sons, INC.
- Bouckaert, L., H. De Witte, L. Lagrou, B. Overlaet, E. Schokkaert (1990) *Wie verdient meer? Een opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen*. Leuven/Amersfoort : Acco.
- Broom, L., F. Lancaster Jones (1976) *Opportunity and Attainment in Australia*. Canberra : Australian National University Press.
- Broom, L., P. Duncan-Jones, F. Lancaster Jones, P. McDonnell (1977) *Investigating Social Mobility*. Canberra : The Australian National University, Department of Sociology, Research School of Social Sciences.
- Dahrendorf, R. (1968) 'On the Origin of Inequality among Men', pp. 151-178 in R. Dahrendorf, *Essays in the Theory of Society*. London : Routledge and Kegan Paul.
- Davis, K., W.E. Moore (1945) 'Some Principles of Stratification', *American Sociological Review*, 10 (April) : 242-249.
- Deleecq, H., J. Berghman, P. Van Heddeghem, L. Vereyken (1980) *De sociale zekerheid tussen droom en daad. Theorie, onderzoek en beleid*. Antwerpen : Van Loghum Slaterus.
- Deleecq, H., J. Huybrechts, B. Cantillon (1983) *Het Matteüseffect. De ongelijke verdeling van de sociale overheidsuitgaven in België*. Antwerpen : Van Loghum Slaterus.
- Della Fave, L.R. (1980) 'The Meek shall not Inherit the Earth : Self evaluation and the Legitimacy of Stratification', *American Sociological Review*, 45 (Dec) : 955-971.
- De Witte, H. (1990) 'Gelijkheidsstreven en weerstand tegen belastingen', pp. 53-87 in L. Bouckaert, H. De Witte, L. Lagrou, B. Overlaet, E. Schokkaert (eds), *Wie verdient meer? Een opinie onderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen*. Leuven/Amersfoort : Acco.
- Engbersen, G. (1990) *Publieke bijstandsgeheimen. Het ontstaan van een onderklasse in Nederland*. Leiden/Antwerpen : H.E. Stenfert Kroese B.V.
- George, V., P. Wilding (1984) *The impact of social policy*. London : Routledge and Kegan Paul.
- Gough, I. (1979) *The political economy of the welfare state*. London : Macmillan.
- Grimes, M.D. (1988) 'The Functionalist Perspective on Social Inequality : Some neglected Theoretical and Conceptual Roots', *Sociological Inquiry*, 58 (2) : 182-193.
- Gurr, T. (1970) *Why men rebel*. Princeton : Princeton University Press.

- Habermas, J. (1973(1976)) *Legitimation Crisis*. London : Heinemann.
- Hartmann, H. (Her.) (1967) *Moderne Amerikanische Soziologie. Neuere Beiträge zur Soziologischen Theorie*. Stuttgart : Ferdinand Enke Verlag.
- Hermkens, P. (1983) *Oordelen over de rechtvaardigheid van inkomens*. Amsterdam : Uitgeverij Kobra.
- Homans, G. (1961) *Social Behavior. Its elementary forms*. New York : Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Homans, G.C. (1961(1974)) *Social Behavior. Its Elementary Forms*. Revised Edition. New York/Chicago : Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Hondrich, K.O. (1984) 'Der Wert der Gleichheit und der Bedeutungswandel der Ungleichheit', *Soziale Welt*, 3 : 267-293.
- Hradil, S. (1987) 'Die Chancen der 'neuen Unübersichtlichkeit' : Neue Wege der Soziologie sozialer Ungleichheit', *Oesterreichische Zeitschrift für Soziologie*, 12 (2) : 21-28.
- Jencks, C. e.a. (1972) *Inequality. a Reassessment of the Effect of Family and Schooling in America*. New York : Harper and Row, Publishers.
- Karp, A.D., G.P. Stone, W.C. Yoels (1977) *Being Urban. A Social Psychological View of City Life*. Lexington - Toronto : D.C. Heath and Company.
- Kerstholt, F. (1988) *Tussen Rationele Keuze en Durkheimiaanse Solidariteit. Over Voortgang in Theorie en Onderzoek van Sociale Ongelijkheid*. Tilburg : Tilburg University Press.
- Lagrou, L., B. Overlaet, E. Schokkaert (1981) 'Beoordeling van inkomensverdeling', *Psychologica Belgica*, 21, 123-148.
- Lammertyn, F. (1986) 'Sociale ongelijkheid als object van sociaal beleid. Een sociologische benadering', pp. 77-109 in W. Dumon (red.), *Sociale (on)gelijkheid*. Leuven : Sociologisch Onderzoeksinstituut.
- Le Grand, J. (1982) *The strategy of equality. Redistribution and the social services*. London : George Allen and Unwin.
- Lenski, G. (1966) *Power and privilege*. New York : McGraw-Hill.
- Lindesmith, A.R., A.L. Strauss, N.K. Denzin (1949(1977)) *Social Psychology*. New York : Holt, Rinehart and Winston.
- Lipsky, M. (1980) *Street-level bureaucracy. Dilemma's of the individual in public services*. New York : Russell Sage Foundation.
- Milner, M. Jr. (1987) 'Theories of Inequality : An Overview and a Strategy for Synthesis', *Social Forces*, 65 (4) : 1053-1089.

- Montagu, A. (ed) (1980) *Sociobiology Examined*. Oxford : Oxford University Press.
- Mishra, R. (1980) *Wat heet welzijn ? Sociaal-wetenschappelijke visies op samenleving en beleid*. Alphen aan den Rijn/Brussel : Samsom Uitgeverij.
- Overlaet, B.(1990) 'Een typologie van herverdelers', pp. 27-51 in L. Bouckaert, H. De Witte, L. Lagrou, B. Overlaet, E. Schokkaert (eds), *Wie verdient meer ? Een opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen*. Leuven/Amersfoort : Acco.
- Parkin, F. (1972) *Class inequality and political order*. London : Granada Publishing Limited.
- Parkin, F. (1979) *Marxism and class theory. A bourgeois critique*. London : Tavistock Publications.
- Parsons, T. (1953(1961)) 'A Revised Analytical Approach to the Theory of Social Stratification', pp. 92-128 in R. Bendix, S.M. Lipset (eds), *Class, Status and Power. A Reader in Social Stratification*. Glencoe : Free Press.
- Parsons, T. (1970) 'Equality and Inequality in Modern Society, or Social stratification Revisited', *Sociological Inquiry*, 40 (Spring) : 17-72.
- Parsons, T. (1954(1940)) 'An Analytical Approach to the Theory of Social Stratification', pp. 69-88 in T. Parsons (ed), *Essays in Sociological Theory*. Glencoe : Free Press.
- Rose, S., L.J. Kamin, R.C. Lewontin (1984) *Not in Our Genes. Biology, Ideology and Human Nature*. Harmondsworth : Penguin Books.
- Runciman, W. (1966) *Relative deprivation and social justice. A study of attitudes to social inequality in twentieth-century England*. London : Routledge and Kegan Paul.
- Schokkaert, E., L. Lagrou, B. Overlaet (1982) 'De houding tegenover inkomensverdeling en crisispolitiek', *Tijdschrift voor Economie en Management*, 27, 197-223.
- Schokkaert, E. (1990) 'Criteria voor rechtvaardige inkomensverschillen', pp. 89-109 in L. Bouckaert, H. De Witte, L. Lagrou, B. Overlaet, E. Schokkaert (eds), *Wie verdient meer ? Een opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen*. Leuven/Amersfoort : Acco.
- Schütz, A. (1957(1972)) 'Die Gleichheit und die Sinnstruktur der Sozialen Welt', pp. 203-255, in A. Schütz (Her. durch A. Brodersen), *Gesammelte Aufsätze. II. Studien zur Soziologischen Theorie*. Den Haag : Martinus Nijhoff.
- Schuyt, C.J.M. (1991) *Op Zoek naar het Hart van de Verzorgingsstaat*. Leiden/Antwerpen : Stenfert Kroese Uitgevers.

- Shepelak, N.J. (1987) 'The Role of Selfexplanations and Selfevaluations in Legitimizing Inequality', *American Sociological Review*, 52 (4) : 495-503.
- Shibutani, T., K.M. Kwan (1965) *Ethnic Stratification. A Comparative Approach*. London : The Macmillan Company.
- Stolte, J.F. (1983) 'The Legitimation of Structural Inequality : Reformulation and Test of the Selfevaluation Argument', *American Sociological Review*, 48 (3) : 331-342.
- Stone, G.P. (1970) 'The Circumstance and Situation of Social Status', pp. 250-258 in G.P. Stone, H.A. Farberman (eds), *Social Psychology through Symbolic Interaction*. Waltham (Massachusetts) - Toronto : Xerox College Publishing.
- Strycker, S., A. Gottlieb (1981) 'Attribution Theory and Symbolic Interactionism : A Comparison', pp. 425-458 in J. Harvey e.a. (eds), *New Directions in Attribution research*. Vol. 3. Hillsdale : Erlbaum.
- Szirmai, A. (1986) *Inequality observed. A study of attitudes towards income inequality*. Enschede.
- Taubert, H. (1986) 'Das konservative Konzept der Individualisierung und die Soziologie der Ungleichheit', *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 8 : 718-727.
- Taubert, H. (1982) 'Marxistisch-leninistische Soziologie und bürgerliche Soziologie zum Problem der sozialen Ungleichheit', *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 6 : 806-813.
- Taylor-Gooby, P., J. Dale (1981) *Social theory and social welfare*. London.
- Törnblom, K. (1989) *The social psychology of distributive justice*. Umea University.
- Van Wijngaarden, P., P. Hermkens, E. Knippers (1988) 'Een rechtvaardige inkomensverdeling. Attitudenonderzoek en beleid', *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 4, (2), 6-14.
- Weber, M. (1968) *Economy and society*. New York : Bedminster Press.
- Wright, E.O. (1979) 'The Class Structure of Advanced Capitalist Societies', pp. 30-110 in E.O. Wright (ed.), *Class, Crisis and the State*. London : Verso Books.
- Wright, E.O. (1985) *Classes*. London : Verso Editions.
- Wright, E.O., C. Costello, D. Hachen, J. Sprague (1982) 'The American Class Structure', *American Sociological Review*, 47 (December) : 709-726.

Wright, E.O., L. Perrone (1977) 'Marxist Class Categories and Income Inequality', *American Sociological Review*, 42 (February) : 32-55.